

Lokal påverkansguide

Källkritik

Inledning

Har du lekt viskleken någon gång? Där alla sitter i en ring och en av er viskar en mening till den som sitter närmast. Sedan viskar den personen till den som sitter närmast och så fortsätter man varvet runt. När den sista personen säger meningen högt är det sällan samma mening som den första personen sa. Budskapet förändras helt enkelt lite för varje person som för det vidare – precis som det som skrivs på nätet. Därför är det så viktigt att vara källkritisk och ta reda på om det du läser är trovärdigt.

Innehåll

1. Vad vi pratar om när vi pratar om källkritik.....	4
2. Varför ska jag bry mig om det här?.....	6
3. Hur gör man? – Granska texter.....	8
3.1 Kriterier.....	9
3.2 Vem var på plats och vem återberättar?.....	10
3.3 Hitta ursprungskällan.....	11
3.4 Checklista – Texter.....	12
4. Hur gör man? – Granska bilder och videor.....	14
4.1 Checklista – Bilder och videor.....	16
4.2 Bildens källa.....	16
5. Hur gör man? – Granska sociala medier.....	17
5.1 Checklista – Sociala medier.....	19
6. Vad säger lagen och reglerna?.....	20
7. Sammanfattning.....	22

**Vad vi pratar om när
vi pratar om källkritik**

Vi matas hela tiden med information från olika håll: från media, journalister, sociala medier, reklam och från andra personer i vår omgivning. När du är källkritisk värderar du trovärdigheten i informationen du tar del av. Det innebär att du känner till att en del källor väger tyngre än andra och kan avgöra vilka du borde lita på. Dessutom är du uppmärksam på om den som står bakom källan har en särskild avsikt med spridningen av budskapet. Att tänka källkritiskt innebär att du hela tiden ställer dig frågan: **Vem säger vad och varför?**

**Varför ska jag
bry mig om det här?**

En grundbult i det demokratiska samhället är fria medier och allas rätt till att uttrycka sin åsikt. Det ger ett samhälle där många olika röster får höras, där man kan kritisera makthavare och få ta del av information från många olika håll. Men det innebär också att det är lätt att sprida information som är vinklad för att passa en viss åsikt, eller helt enkelt osann. Man kan också stöta på ryktesspridning, konspirationsteorier eller propaganda.

En källa kan vara opålitlig för att personen bakom den inte riktigt har koll, har missförstått något eller själv tagit del av en opålitligt källa. Det finns också de som medvetet sprider falsk information för till exempel att elda på konflikter mellan grupper med olika åsikter eller för att gynna sin egen agenda.

Det här gör att varje enskild person själva behöver avgöra om informationen man tar del av verkar trovärdig eller inte. Att vara källkritisk är *extra* viktigt om du ska uttala dig om något, till exempel publicera ett inlägg på sociala medier eller skicka in en insändare till en tidning.

Hur gör man? – Granska texter

3.1 Kriterier

För att värdera en källa, granska budskapet och ta reda på om den är trovärdig kan man börja med att titta på fyra olika kriterier:

Pålitlighet. Är källan det den säger att den är? Är den sann? Vem ligger bakom källan och vad är syftet med den? Ju mindre du vet om källan, desto lägre trovärdighet har den.

Tid. Var uppmärksam på hur lång tid som gått mellan händelsen och berättelsen om den. När det gäller ögonvittnen brukar källan vara mer trovärdig desto nyare den är, minnet blir snabbt sämre. Samma sak gäller för statistik och andra sifferuppgifter, som fort kan bli inaktuella. Annan information blir mer pålitlig med tiden, eftersom att ny fakta kan tas fram eller bearbetas. Fundera på källans ålder och sammanhang, och hur det kan påverka innehållet.

Beroende. En gyllene regel är att en källa ska gå att bekräfta med två andra oberoende källor. Det innebär att man hittar två helt andra källor som säger samma sak som den källa du har valt att använda. På internet finns det hur mycket information som helst. Försök att hitta källan som spred informationen från början.

Avsikter. Här handlar det om vad källan kan ha för avsikter, alltså varför personen eller organisationen väljer att sprida informationen. Det kan till exempel handla om att ekonomiska, ideologiska eller personliga intressen. Men det kan också handla om rena lögner, överdrifter eller att välja bort vissa fakta för att de inte passar avsändaren.

3.2 Vem var på plats och vem återberättar?

Det viktigt att skilja på **primärkällor** och **sekundärkällor**. En primärkälla är en ursprungs- eller förstahandskälla. En sekundärkälla är en källa som berättar något i andra hand.

Primärkälla: En person som var med när händelsen inträffade.

Sekundärkälla: Journalisten, eller någon annan person, som återberättar det som primärkällan har sagt.

Kom ihåg att en förstahandskälla är inte nödvändigtvis är opartisk eller ger en sanningsenlig bild av verkligheten, precis som sekundärkällan.

3.3 Hitta ursprungskällan

Att hitta ursprungskällan är inte alltid så lätt. Man kan säga att det är som att följa ett spår av brödsmulor fram till ursprunget.

Om du har en hemsida som du vill använda som källa (*vi kallar den källa 1*), leta då efter källhänvisningar på den hemsidan. Ta dig vidare till den källa som hänvisas (*vi kallar den källa 2*) och hitta informationen som källa 1 hänvisar till. Det kan vara så att du nu har hittat ursprungskällan, det kan också hända att källa 2 hänvisar till ännu en källa. Då får du ta dig dit. Förhoppningsvis hittar du den ursprungliga informationen.

Om källa 1 inte har några källhänvisningar är det vanligtvis ett tecken på att den inte är särskilt trovärdig.

3.4 Checklista – Texter

Har du hittat en källa du vill använda? För att göra det lättare för dig att kontrollera om den är trovärdig eller inte kan du följa den här checklistan. Gå igenom listan punkt för punkt, så kommer du att kunna avgöra hur pålitlig källan är.

Vem står bakom källan (boken, tidningen, webbsidan m.m.)?

Ja	Nej	
		Är det en organisation, till exempel Vi Unga eller Naturskyddsföreningen?
		Är det en myndighet, till exempel Polisen, Länsstyrelsen eller kommunen?
		Är det en privatperson?
		Är det någon som har stor kunskap om ämnet, till exempel en professor, forskare eller lärare?
		Är det någon som kan mycket om ämnet?
		Är det en person som du litar på?

Kan du hitta information om källan på andra ställen?

Ja	Nej	
		Har du jämfört källan med andra källor?
		Har du jämfört källan med den kunskap som du redan har?
		Har någon annan trovärdig källa uppggett samma information?

Vad är syftet med källan, varför har den skapats?

Ja	Nej	
		Är det för att informera om ett visst ämne?
		Är det för att lura andra?
		Är det för att sprida en åsikt?
		Är det för att sälja något?
		Är det för att underhålla?

Hur ser källan ut?

Ja	Nej	
		Finns det någon kontaktinformation?
		Har hemsidan fungerande länkar?
		Har hemsidan något datum på när den senast granskades?
		Har hemsidan något datum på när den senast uppdaterades?
		Finns det några hänvisningar till andra trovärdiga källor?

4.

Hur gör man?
– Granska bilder och videor

Bilder och videor är också källor. Det betyder att du behöver vara källkritisk även mot dem. En bild fungerar ofta som bevis på att något har hänt. Men med alla redigeringsprogram som finns är det enklare än någonsin att **manipulera** en bild eller video. Det kan vara svårt, ibland omöjligt, att se om en bild eller video är manipulerad och om den verkligen visar den äkta händelsen.

4.1 Checklista – Bilder och videor

För att försöka ta reda på om bilden eller videon är äkta eller inte kan du ställa följande frågor:

Ja	Nej	
		Är bilden eller videon oredigerad?
		Kan du se några tydliga tecken på att bilden eller videon är manipulerad?
		Kan du se var bilden eller videon publicerades första gången?
		Är bilden eller videon beskuren på ett sådant sätt att viktiga delar har försvunnit?
		Kan kameravinkeln påverka bildtolkningen?
		Finns det en bildtext? Stämmer bildtexten överens med bilden eller videon?

4.2 Bildens källa

För att ta reda på bildens källa och om den har varit publicerad tidigare kan du ladda upp den i en söktjänst, till exempel Google. Då kan du också få fram annan viktig information om bilden, till exempel vad fotografen heter, om bilden är upphovsrättsskyddad eller omfattas av någon typ av licens.

Har du namnet på fotografen kan du googla personen och på så sätt se om hen arbetar för exempelvis en tidning eller en organisation. Är bilden tagen av en privatperson är det bra att vara lite misstänksam gällande bildens trovärdighet. En fotograf som arbetar för en organisation eller tidning är skyldig att skriva ut om bilden eller filmen är manipulerad på något sätt. Det behöver inte en privatperson göra.

Hur gör man? – Granska sociala medier

På sociala medier delas och sprids information väldigt snabbt. Ett populärt inlägg kan bli delat tusentals gånger under en timme och en viral trend kan bli återskapad av väldigt många människor på kort tid.

Det gör att saker lätt förvrängs, att “bevis” missförstås och att rykten och teorier uppstår. Innan du delar ett inlägg eller deltar i en rörelse på internet bör du alltid dubbelkolla att källan faktiskt har koll på vad de pratar om, fundera på vad de säger och vad det egentligen innebär. Källan är ibland själv inte medveten om att de kanske delar något som inte stämmer.

Det kan ibland vara ganska svårt att veta huruvida en källa är pålitlig eller inte, speciellt på internet där information sällan granskas innan den publiceras. Men det finns olika kriterier och frågor att ställa sig själv för att komma fram till om en källa är trovärdig eller inte.

5.1 Checklista – Sociala medier

Använd den här listan för att få en bättre förståelse för om källan är trovärdig eller inte:

Vem är det som talar?

Ja	Nej	
		Är det någon du litar på eller någon du känner?
		Vill personen berätta något?
		Vill personen få dig att tycka något?
		Vill personen få dig att köpa något?
		Vill personen roa dig?
		Vill personen skrämman upp dig?
		Vill personen få dig att vara elak mot någon?

Tänk igenom följande frågor innan du delar:

Ja	Nej	
		Är informationen sann?
		Är informationen du delar viktig för dig eller andra?
		Är det en fördel för dig eller andra att du delar informationen?

Vad säger lagen och reglerna?

I Sveriges grundlag ingår **tryckfrihetsförordningen**. Den ger dig rätt att trycka och sprida information och åsikter fritt i text. Det innebär att man får publicera text utan att den granskas eller censureras först.

Att sprida propaganda är i de flesta fall inte olagligt. Man kan däremot bli åtalad för **förtal**. Man kan säga att förtal är som olaglig ryktesspridning. Det innebär att man med flit skriver något som ska skada en persons anseende.

Precis som du kontrollerar att informationen andra sprider stämmer, kommer andra att kontrollera informationen du sprider. När du skriver en text som ska publiceras är det viktigt att du berättar var du har fått informationen ifrån, och gör tydligt om något är din personliga åsikt eller fakta. Du får inte heller kopiera någon annans text och påstå att det är din, det kallas för **plagiat**.

Sammanfattning

Att vara källkritisk handlar om att ha frågan **“Vem säger vad och varför?”** i bakhuvudet när man tar del av information. Källkritik är viktigt för att ta reda på om informationen är trovärdig och man bör inte sprida vidare information från källor som inte är pålitliga. En opålitlig källa kan medvetet sprida falska uppgifter, eller vara skapad av någon som felaktigt tror att informationen är sann.

För att ta reda på om en källa är trovärdig eller inte kan man mäta den mot olika kriterier, som pålitlighet, tid, beroende och avsikter. Man bör också alltid försöka hitta ursprungskällan och vara uppmärksam på avsändarens avsikter. Det är extra viktigt att vara källkritiskt om man ska uttala sig om något, till exempel på sociala medier eller i en insändare. Lycka till!

viunga.se